

In memoriam

150 éve született Artturi Kannisto

Artturi Kannisto, a vogul nyelv egyik legjelentősebb kutatója 1874. május 12-én született a dél-finnországi Hämeenlinnához közel fekvő Kylmäkoskiban (a települést ma hiába keressük a térképeken, 2010-ben egybeolvadt Akaa községgel). Gazdálkodó családban jött világra, de a családja fontosnak tartotta a tanulást, művelődést: édesapja alapította a település első népiskoláját.

Kannisto Hämeenlinnában járt líceumba, s már korán megfertőzte a nyelvészet iránti érdeklődés. Első finnugor tárgyú olvasmányai Szinnyei József finn nyelvű munkái voltak. Hetedik osztályos korában beszerzi Szinnyei és Antti Jalava magyar nyelvkönyvét, s ennek alapján kezd el magyarul tanulni. Természetes tehát, hogy 1893-tól az egyetemen is a nyelvészetet választja. Jalavától magyarul, Arvid Genetzől (aki a líceumban is tanára volt) osztyákul tanult, az abban az évben professzorrá kinevezett E. N. Setälától pedig elsajátította a kor legújabb nyelvészeti módszereit. Egyetemi tanulmányait 1899-ben fejezte be, de már közben elkezdte publikációs tevékenységét. Első munkái – a korszellemnek megfelelően – népnyelvi tárgyak voltak, szülőföldje nyelvjárásáról írt hang- és alaktani dolgozatokat (1897, 1901).

Élete sorsfordító éve 1901 volt, ekkor indult el keleti gyűjtőújtjára a Finnugor Társaság ösztöndíjasaként. Az 1883-ban alapított Társaság szívügyének tartotta a rokon népek nyelvének, kultúrájának, néprajzi hagyatékának feltárását, ennek érdekében számos fiatal kutatót küldtek el messzi vidékekre. A szervezett munka eredményeként a Társaság gondozásában 35 (általában többkötetes) szótár jelent meg a balti finn, lapp, ill. az oroszországi finnugor és szamojéd nyelvekből, valamint számos népköltészeti gyűjtemény is napvilágot látott. A Társaság több olyan elkötelezett fiataalt küldött terepre, akik később tudományterületük meghatározó alakjaivá váltak. Így jutott el K. F. Karjalainen az osztyákokhoz, Heikki Paasonen a mordvinokhoz, Yrjö Wichmann a votjákokhoz.

Kannistót a Társaság a vogulokhoz küldte. A vogul nyelvről akkor már bizonyos ismeretekkel rendelkezett a finnugor nyelvésztársadalom, hiszen Reguly és Munkácsi jóvoltából már viszonylag jelentős mennyiségű szöveg állt a kutatók rendelkezésére, de Kannisto gyűjtőmunkája eredményeképp ez a tudás nagymértékben megnövekedett.

Kannisto 1901 szeptemberében indult útra, s öt évet terepen töltve, 1906 decemberében tért haza (közben a sok nélkülözés, a rideg viszonyok miatt pihenésre kényszerült, 1905 tavaszán négy hónapra hazatért erőt gyűjteni).

Kannisto nyelvi és néprajzi anyaga rendkívül sokszínű. Az ő jóvoltából maradt fenn sok olyan nyelvi adat és kultúrtörténeti információ, amely az eloroszosodó, kihálófélben lévő vogulság emlékét őrzi. (Az 1917-es bolsevik hatalomátvétel után Szovjet-Oroszország határai lezárultak, s csak a birodalom bukása után, a 90-es évek elején nyíltak meg újra a nyugati tudósok előtt.) Kannisto szinte az egész vogul nyelvterületet bejárta, tizenegy nyelvjáróterület anyagát gyűjtötte össze, köztük eltűnőfélben lévőkét is. Végigjárta Pelimka és Vagilszk vidékét, gyűjtött a Lozva, a Tavda és a Konda folyók mentén. A legtöbb anyaga a kondai és az északi területekről való. Nemcsak elszigetelt szavakat gyűjtött, hanem igyekezett szövegkörnyezetbe helyezve lejegyezni és értelmezni őket. Összességében mintegy 30 000 cédulát készített. A századeleji gyűjtőmunkák sarkalatos kérdése a lejegyzések pontossága. E tekintetben (is) nagyon gondos, megbízható munkát végzett.

A szóanyag mellett hatalmas mennyiségű népköltészeti szöveget is lejegyzett, mitológiai anyagokat (keletkezéstörténetek, ráolvasások, varázsigék), hősénekeket, medvénekeket, mondókákat. Számos vogul dallamot is lejegyzett, ezt 150 viaszlemezen vitte haza. A mindennapi és a szellemi élet szókincse (életmód, lakás, öltözködés, hitvilág, eszközök nevei, leírásai) mellett jelentős a tárgyi gyűjtése is: 650 tételből álló anyagának legértékesebb darabjai a hímzett ruhák, áldozati kendők. Külön kiemelendő a fényképgyűjteménye.

Hazatérve Kannisto elkezdte feldolgozni, rendszerezni hatalmas gyűjtését. Szótára ugyan életében nem jelent meg (erről ld. később), de több olyan tanulmányt publikált, melyek a vogul nyelv (és a finnugrisztika) legnagyobb kutatói közé emelték. 1919-ben védte meg doktori disszertációját (*Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wogulischen vom qualitativen Standpunkt*), amely a Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne) 46. számaként látott napvilágot ugyanabban az évben. Ebben az alapvető munkában bemutatja a vogul magánhangzók nyelvjárási megfeleléseit, a magánhangzó-váltakozások rendszerét, és igyekszik rekonstruálni az ősvogul előzményeket. Ugyancsak hangtani rendsze-

rezés a *Die Vokalharmonie im Wogulischen* (FUF 1921), melyben bizonyítja, hogy az ősvogulban megvolt a harmónia. Megemlítendő még az *Über einige wogulisch-ostjakische Vokalentsprechungsverhältnisse* c. tanulmánya is (FUF 1921).

A legjelentősebb munkái közé tartozik másik nagy dolgozata, a *Die tatarischen Lehnwörter im Wogulischen* című, 264 lapos munka, amely a FUF 1925-ös évfolyamában jelent meg. A vogul nyelv legjelentősebb, nyelv- és kultúrtörténeti szempontból legfontosabb jövevényszórétege a tatár. Kannisto 554 szót sorol ebbe a rétegbe. Az átadó nyelv a tobolszki tatár volt, melyből a déli és keleti vogul nyelvjárásokba lényegesen több szó került be, mint a nyugatiba és főleg az északiba.

A vogul nyelv régi lakóterületeit lokalizálja a helynevek segítségével a *Vogulien aikasemmista asuma-aloista paikannimitutkimuksen valossa* (1923) c. tanulmányában. Ebben igazolja, hogy a vogulok korábban a mostani lakhelyüktől délnyugatra éltek. Főbb néprajzi, népköltészeti tárgyú írásai: *Über die Tatuierung bei den ob-ugrischen Völkern* (1933), *Über die Bärenzeremonien der Wogulen* (1938, finnül: *Voguulien karhumenoista*, 1939), *Vogulilainen karhulaulu* (1939), *Voguulien kohtalolauluista* (1930).

Kannisto egész életében az általa gyűjtött anyagot gondozta, ezek alapján készítette fentebb említett, úttörő jellegű munkáit, azonban életében sem szótára, sem népköltészeti gyűjtése nem jelent meg, ezt az utókor vállalta magára. Az általa gyűjtött vogul dallamok kiadását még megérte, ezt A. O. Väisänen adta ki Karjalainen osztják anyagával együtt (*Wogulische und ostjakische Melodien*, 1937). Népköltési gyűjteményét Matti Liimola rendezte sajtó alá, a hat *Wogulische Volksdichtung* 1951 és 1963 között látott napvilágot. Ezekben mitikus énekek, hősénekek, mesék, medveénekek, medveünnepi szövegek, mondókák, találós kérdések kaptak helyet. Kannisto még meg tudta csinálni a szövegszerkesztések nagy részét és a fordításokat, de a végleges anyag filológiai aprómunkája tanítványára maradt.

A Kannisto 30 ezer cédulányi szógyűjtésén alapuló szótár csak 2013-ban látott napvilágot (*Wogulisches Wörterbuch*). A szóanyag előkészítését Matti Liimola végezte el, majd halála után Vuokko Eiras folytatta a szerkesztést. 2009-es nyugdíjba vonulása után Arto Moisio fejezte be a munkát. Keresztes László a szótárról írt 2014-es recenziójában jogosan sérelmezi, hogy Liimola neve semmilyen formában nem szerepel a szótárkészítők között. Az impozáns szótárhoz (még) nem készült szómutató, e nélkül az anyag igen nehezen használható.

Kannisto egyetemi karrierje is szépen alakult. 1910 és 1929 között a finn nyelv tanáraként dolgozott, közben, 1920-ban kinevezték a helsinki egyete-

men a finnugor nyelvészet magántanárává (dosentti), majd 1927-ben (53 éves korában) ún. „ylimääräinen professori” lett belőle (ezt magyarra szó szerint „létszámfelettiként” lehetne fordítani, itt azt jelzi, hogy a „rendes” professzor (ebben az időszakban: Yrjö Wichmann 1920–32 és Y. H. Toivonen 1934–48) mellett ő is megkapta ezt a tudományos címet.

Fontos tisztséget töltött be a Finnugor Társaságban is, 1919 és 1935 között a szervezet titkáráként, majd haláláig annak vezetőjeként dolgozott. Az ő kezdeményezésére született meg a terepmunkára küldött tudósok által gyűjtött szóanyagok kiadása, a Lexica Societatis Fenno-Ugricae sorozat, amelyben, mint fentebb említettem, ez idáig 35 szótár jelent meg.

És még egy érdekes adalék: ő alkotta meg az (állítólag) leghosszabb, 102 betűből álló (lefordíthatatlan), finn szót, amely a következő: *kumarreksitutes-kenteleentuvaisehkollaismaisekkuudellisenneskenteluttelemattomammuuksissansakaankopahan* (<https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/artturi-kannisto>).

Kannisto érdemeit külföldön is elismerték: számos tudományos társasági tagság mellett 1931-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választották, majd 1935-ben a budapesti és a debreceni egyetem díszdoktorává avatták.

Kannisto 1943. március 10-én hunyt el, 69 éves korában.

Irodalom

LIIMOLA, MATTI 1943: Artturi Kanniston elämäntyö. Virittäjä 47: 139–145.

RAVILA, PAAVO 1943: Artturi Kanniston muisto. Virittäjä 47: 135–139.

KERESZTES LÁSZLÓ 2014: Artturi Kannisto, Wogulisches Wörterbuch. Folia Uralica Debreceniensia 21: 238–241.

ZSIRAI MIKLÓS 1943: Kannisto Artúr. Magyar Nyelv 39: 169–176.

MATICSÁK SÁNDOR

DOI: 10.52401/fud/2024/27